

Semmit rólunk, semmit nélkülünk

A rendszerváltoztató hallgatói mozgalomtól
a HÖKös fixációig

Dr. Fábri György

■ A 2012/13-as év fordulóján kirobbant hallgatói elégedetlenség megint témává tette a társadalmi és értelmiségi nyilvánosság számára az egyetemisták (felsőoktatás)politikai szerveződéseinek, önkifejezésének, értékvilágainak az ügyét. Az országos hallgatói önkormányzati mozgalom indulásának negyedszázados évfordulóján (1988. november 23–24-én került sor egy országos felsőoktatási szolidaritási demonstrációra, ahogyan a szervezők nevezték) ezért kínálkozik a megközelítés, hogy történeti sorba illesztve, immár némi rálátással, kapcsoljuk össze a hallgatói szervezetek felsőoktatás-szociológiai formáit. Erre okot adna a közletműltbéli események egyik igen feltűnő vonása, nevezetesen a tüntető diákok hallgatói önkormányzatokkal szembeni önmeghatározása. Hogyan jutott el a hallgatók demokratikusan választott képviselői intézménye a rendszerváltoztató lendülettől a szinte mindennapos leszólásig, legitimitás-deficit kinyilvánításáig, a médiában megnyilvánuló népszerűtlenségig, leginkább pedig a közönnyel körülvett szervezeti elidegenedésig? – így szólna ennek a megközelítésnek a kérdésselvetése. ■

Jelen írás mégsem ezzel a megközelítéssel fordul a témához. Elsőként is a személyes érintettség okán: huszonöt éve a hallgatói önkormányzatok létrejöttének segítségével és az országos mozgalom elindításában máig ható élményeket és elkötelezettséget megszilárdító szerepem volt; a jelenkori hallgatói megmozdulások idején pedig az ELTE intézményvezetésének tagjaként közvetlenül is részese voltam az eseményeknek. A másik tényező már tartalmi: tanulmányom fő állítása, hogy sem a kortárs politikaelméleti, szociológiai értelmezések, sem az értelmiségi közvélemény és a médiareflexió nem ragadta meg mindaddig érdemben a hallgatói önkormányzati mozgalom társadalmi relevanciáját, ami szorosban egybefonódik a magyar rendszerváltásos átalakulás reflexiók paralízisével, több szempontból is elemezhető kudarcával. Ezért nem csak azt igyekszem megmutatni, hogy a mai divatos HÖK-ellenesség miképpen értelmezi félre a hallgatói önkormányzatiság szervezetszociológiai mivoltát és önszerveződési potenciálját, hanem azt is, hogy ez minek a folyománya és milyen veszteséggel jár a magyar társadalomfejlődés számára a hallgatói mozgalom logikájának tudomásul nem

vétele, ellaborációjának hiánya. Ellenpontként pedig a magyar hallgatói mozgalom egyik legfontosabb dokumentumát közlöm, negyedszázados távlatból.

A magyar hallgatói mozgalom történetét több emlékező kiadvány, interjú, diplomamunka tárgyalja, általában tiszteletre méltó tárgyyszerűséggel. A jeles évfordulókon rendszeresen konferenciákat rendeznek, ahol szintén felidéznek az eseményeket, rekonstruálják a fejleményeket. Mégis, ritka az olyan munka, amely szélesebb kontextusba helyezve igyekszik értelmezni a magyarországi hallgatói szerveződésekét. Ilyen K. Horváth Zsolt dolgozata, amely a legújabbkori három magyar egyetemi mozgalmat, a '69-es, '88–89-es és a 2012–13-as eseményeit és megmozdulásait egymásra is reflektáltatva, emellett eszmetörténeti keretbe illesztve mutatja be. (K. Horváth Zsolt: Az egyetemi demokráciáról kézirat, rövidített formája megjelent: http://szuveren.blog.hu/2013/04/15/az_egyetemi_demokraciarol) Ez az írás például szociológiai nézőponttal dolgozik, amikor a mikro-léttérek és makro-struktúrák demokratizálásának kettősségében fogalmazza meg az egyetemi hallgatói képviselő, önszerveződés szervezeti és ideológiai folyamatait, jelenségeit.

A hallgatói mozgalmak magyarországi helyzetének értelmezéséhez jómagam nagyobb magyarzó erőt tulajdonítok annak a nyilvánvaló, ám valójában igen meglepő társadalmi kommunikációs és eszmetörténeti jelenségnek, hogy az egyetemi mozgalmak intellektuális relevanciája és/vagy kommunikációs hatása szinte semmilyen érzékelhető hatást sem tudott gyakorolni a közgondolkodásra. Pedig, és ez a másik észre nem vett sajátossága a magyar hallgatói mozgalomnak, ez éppen gondolatisághoz való viszonyában különbözött a „legendásnak” tekintett '68-as nyugati diákmozgalmaktól.

Ez utóbbiak ugyanis, bármiképpen is vélekedjünk társadalmi-politikai szerepükről, alapvetően anti-intellektuálisak voltak, a tudás hagyományos tekintélye helyébe az egyetemi világon belül is az emancipatorikus társadalmi eszményektől vezetve a demokratizálást, a mozgalmat, a tudományon kívüli szempontokat helyezték. (Az elméleti igényű feldolgozások iránt érdeklődők egyik oldalról Habermas és Offe tanulmányait, a másik oldalról Allan Bloom *The Closing of American Mind* című alapvető könyvét tanulmányozhatják minderről.)

A rendszerváltás kori magyar hallgatói mozgalomban ennek nyoma sem található. A reflexió, a felülvizsgálat, a demokratizálódás ebben kifejezetten a tudás-érték szolgálata, annak kiteljesítése jegyében jelenik meg, s alapvető létformája sem az akció, hanem a koncepció. Ezzel alapvető hatást gyakorolt a felsőoktatási gondolkodásra, az intézményrendszeri átalakulás fő irányában ugyanis nem elsősorban a hallgatói tömegnyomás miatt vált megkerülhetetlen tényezővé, hanem a kiérlelt, akceptálható szintű és következetes tárgyalási stratégiával képviselt gondolatisága miatt (ennek lenyomata a jelen tanulmány keretében ismertetett dokumentum.) Mégis, működése és jellege egyáltalán nem épült be a történeti emlékezetbe, a rendszerváltás narratívájába.

Már az is alátámasztja ezt az interpretációt, hogy a mellette való érveléshez szükséges társadalom- és ideológia-történeti elemzés alig hivatkozhat történeti feldolgozásokra. Ugyanis az egyetemi mozgalmak témaköre szinte teljesen kiesett a honi (ironikusan: leginkább egyetemen művelt) történettudomány érdeklődéséből. Például az 1969-es bölcsészkarai KISZ-választásokhoz szinte kizárólag a kortárs résztvevő Dénes Iván Zoltán (aki maga is eszmetörténész) visszaemlékezése áll rendelkezésre. Más, elegánsan „oral history”-nak nevezhető, magyarán személyes történetmesélésekből az a kép bontakozik ki, hogy a konfliktusban a nemzeti (népi)

és internacionalista-kommunista (urbánus-zsidóként tételezett) sok évtizedes és akkoriban jórészt lefajtott ellentét tört felszínre. A demokratizálás mozzanat ebben természetesen nagyon is jelen volt, azonban a mozgalom gyenge külső és belső közösségformáló hatását éppen az magyarázhatja (természetesen a politikai diktatúra erősen korlátozó jelenlétének túl), hogy a valós társadalmi feszültségekhez képest egy inadekvát motivációjú csata uralta a terepet, ami végül is a meggyengült bázisú elitek lokalizált konfliktusában öltött testet.

Ettől radikálisan és minden elemében eltért az 1988–89-es mozgalom, ami éppen ezen a kiürültnek gondolt politikai-társadalmi koordinátarendszert (talán túl korán beleértve a kommunista-antikommunista dichotómiát is) negligálta. Így próbált alternatívát állítani a mind pártelvűbb európai demokráciák példájához képest, ideológiai önképe tehát érzéketlen maradt a népi-urbánus, a kommunista-antikommunista vonatkoztatási rendszerekre, sőt, elutasította a pártpolitikai hatalmi vetélkedés kizárólagos társadalomszerveződési modelljét. Ennek az önképnek a lényege, hogy az életvilágok autonómiáját, differenciálódását és kommunikatív, nem pedig (habermasi értelemben) „felzabáló” egymáshoz való viszonyát feltételezte. A demokratikus felhatalmazásokkal egyenrangúnak tekintette az egyetemi világ meritokrata jellegét. Ebben a megközelítésben a demokratizálódás kívánatos, de csupán származtatott „mellékhatása” a folyamatnak.

Vagyis, a pártpolitikai, különösen pedig a magyar törzsi ideológiai háborúsi megfontolások teljesen idegenek voltak ettől a felfogástól – viszont a magyar valóság itt is győzött, hiszen ezt az üzenetet és ideológiai irányt alig lehetett érvényesíteni, a médiát és gazdasági-igazgatási hatalmat uraló pártpolitikai és értelmiségi elitcsoportok számára ilyenként nem volt el- és befogadható. Ezzel szemben erőtlennek bizonyult a hallgatói mozgalom már a kezdetekben is.

Figyelemre méltó, hogy a 2012–13-as hallgatói kezdeményezések is a párthatalmi struktúrát elutasítva fogalmazzák meg önmagukat. Ehhez ugyan más ideológiai alapozást használnak, mint a 88-asok, hiszen a bázisdemokrata főirányuk elvisége inkább az újbaldali társadalomkritikához áll közel, figyelmet keltett a mainstream magyarországi közbeszédben is. A pártokat elutasító fellépésük megerősítette a kormányellenes ideológiai csoportokat abban, hogy a demokrácia-autokrácia ellentétpárt állítsák öndefiníciójuk középpontjába (egy ideig legalábbis), ami ugyan komoly előzményekkel bír a baloldali politikai játszmákban (egészen az 1992-es Demokratikus Chartáig visszanyúlóan), de most vált újra kiemelt hivatkozási alappá. A hallgatói mozgalom szempontjából ugyanakkor az mutatkozott meg, hogy médiahatást csak a hatalmi politikában definiálható (vagyis ellenzéki színezetüként ábrázolható) akciókkal sikerült elérni, tömeghatásuk pedig rendkívül korlátozott maradt és rövid ideig tartott (a hétezeres Bölcsészkaron, a harmincezeres ELTE-n, a másfélszázézeres Budapest egyetemi városban összesen kétszer tudtak ezres nagyságrendű akciót szervezni, ezekben is a középiskolás részvétel segített, de még egy közepes nagyságú egyetemi előadótermet is alig tudtak megtölteni). A pártpolitikai erőterében való megjelenés ugyanakkor végképp elbizonytalanította a státuszukat, amit mélyreható és reveláló egyetempolitikai mondandó híján nem is sikerült megerősíteniük.

Éppen emiatt újult ki a régi vita a pártelvű szerveződések egyetemi megjelenéséről. Elsősorban a marginális társadalmi hatású bal- és jobboldali ideológiai csoportok kardoskodtak amellyel, hogy növelné a hallgatói aktivitást avagy erősítené a közösségi szocializálódást a politikai-ideológiai alapú hallgatói szervezetek működése az egyetemeken. Azonban a történeti tapasztalat ez ügyben legalábbis felemás. A pártideológiájú csoportok kapcsán nem csupán

a gyászos emlékü turulos és DISZ-es magyarországi előzmények intenek óvatosságra, hanem a hatvanas években szárba szökken nyugati aktivizmusok sem kínálnak lelkesítő példákat. A legalábbis véleményes társadalmi-politikai kötődések (maoisták, trockisták, kommunisták, Black Panthers), a történeti távlatból messze nem olyan egyértelmű társadalmi mozgalmak (atomenergia-ellenesség, Vietnám, kettős nullamegoldású leszerelés stb.) domináns jelenléte a helyenként megjelenő kulturálisan felszabadító mozzanat ellenére is jelzi, hogy az egyetemi közeg kommunikatív és autonómia-elvű szerveződésével szemben áll a politikai akarnokság.

Az sem túlságosan meggyőző érv, hogy a pártpolitika behozatala az egyetemekre növelné a hallgatók közösségi aktivitását. Minden felmérés azt mutatja, hogy a pártideológiáknál elutasítottabb motívum kevés található a magyar társadalomban, különösen a fiatalok körében. Mitől volna akkor ezeknek lendítő ereje? Nem arról van szó inkább, hogy a társadalmi életvilág egyéb területein a szerveződésben és közösségi legitimálódásban kudarcot vallott csoportok kényelmesebbnek tűnő terepet akarnak maguknak elfoglalni a fiatalok körében? Ugyan miért feltételez-nénk, hogy a pártkarrierék építésének korai szakasza helyett tiszta tekintetű közösségi fiatalok önmegvalósító közege lesz a morális és intellektuális kihívásokkal küszködő párt-ifik világa?

Visszaulva a '88-as mozgalmak kapcsán említett társadalomelméleti megközelítés tanulságaira: a pártelvű közösségszerveződés oktrojálása az egyetemi világra a társadalom életvilágainak további gyarmatosítását jelentené, ráadásul az elsődleges cél, a hallgatói képviselőt erősítése szempontjából éppen hogy kontraproduktív lenne: az egyetemi életben jelentősen csökkentené a hallgatói fellépés legitimitását, szakmai, egyetemi polgári erejét.

Az egyetem eszméje ugyanis, ami mindaddig az egyetlen életképesnek bizonyult tudás-intézményi felfogás, bármennyire kikezdik a politikai aktivisták és azok tudományos behatolásai, mindig is a tudományos teljesítmény, az autonómia és a meritokrácia elveiből építkezik. Nyilván nem arról van szó, hogy minden ízében ez hatná át: volt és van (és lesz...) az egyetem világában mindenféle személyes és hatalmi motiváció, pénzügyi és politikai szempont, kiszűrés és nagyzolás (aki ez iránt érdeklődik, lapozgassa Bruno Latour labor-antropológiai leírásait) – azonban még a legkeményebb külső nyomások idején is ezeknek igazolniuk, legitimálniuk kell magukat valahogyan az akadémiai mércéken.

Így tettek a hallgatói mozgalom alapítói, amikor az ifjúságpolitikai, akcionista vagy szakszervezeti típusú fellépés helyett felsőoktatás-politikai, szakmapolitikai hangsúlyú érveléseket választották. Ezeket foglalta össze és igyekezett rendszerszerű koncepcióként kifejteni az a dokumentum, amely jelen tanulmány függelékeként olvasható. A fentebbi érvelést alátámasztó forrásközlésen túl még két szempontból indokolt bemutatni az abban foglaltakat: egyfelől a gondolatmenet, az egyes tézisek ma is a felsőoktatási viták középpontjában állnak, az érvek mit sem vesztek relevanciájukból (ami legalább annyira jellemzi a magyar felsőoktatási átalakulás defektusait, mint amennyire fémjelzi a szöveg értékeit...). Másfelől – s ez már visszavisz a hallgatói mozgalom társadalmi kommunikációs kontextusának kérdéséhez – elvi kiindulópontja önmagában szemben áll a magyar átalakulás mindmáig egyre csak erősödő főáramával, amikor az autonómiát teszi logikája vezérmotívumává. Az egykamarás Országgyűlés, a kényszeresen politikai pártokhoz kötött forráselosztások, a pártpropagandista sajtó, a tekintélyek dekonstrukciójának médiatámogatása, az etnicista vagy emberjogi érvelések abszolutizálása egyként azt erősítette, hogy a tömegdemokrácia kétféle szavazati s ezzel világfelfogási sémájának interpretációs logikája határozza meg a társadalmi percepciót.

Ez a magyarázata annak, hogy a felsőoktatási világon kívül lényegében érzéketlen maradt a hallgatói mozgalomnak az autonómia-tartalma, mi több, jelentősége. Vagyis, egyfelől teljes sikert ért el belül, hiszen az 1986-ban, az ELTE Bölcsészkarán kiadott, első magyar független önkormányzati lapnak a címdalán szereplő, kossuthi ihletésű jelszó: „Semmit rólunk nélkülünk” evidenciává lett a hallgatók szerepét illetően az elmúlt negyedszázad felsőoktatásában: nélkülük semmilyen intézményi vagy országos felsőoktatás-politika nem gondolódhatott el, valósulhatott meg. Másfelől azonban e hatásnak sem a tartalma, sem a ténye nem lett a közgondolkodás részévé.

Annál rosszabb a közgondolkodásnak – mondhatnánk Fichte szellemében, s éppen ez a gond, hogy valóban rosszabb neki, még ha nem is tudja. A felsőoktatási folyamatok beépíthetlensége ugyanis nem önmagában álló tényező. Ha olyan, egymástól igencsak különböző témaköröket tekintünk az egyetem mellett, mint a mezőgazdaság, a magyar vidék; a szegénység ténye; az európai uniós folyamatok; a közoktatás színvonala és funkciója; a magyar konyha, futball, vendéglátás, bor megbecsültsége és színvonala stb., akkor ugyanazt látjuk: a magyarországi hamis realizmusok és társadalmi léptékű öncsalások, téveszmék alkotta szociálpszichológiai állapotot. Az ezeken felépült pártpolitikai ideologikus percepciók keretbe egyszerűen nem fér bele semmilyen más logika. Az autonómia, a polgári szabadság, a nem-pártelvi érdek- és érték-tagozódás érvénye merőben viszonylagossá vált. Az autonómiák (egyetem, tudomány, egyház, lokális közösségek, hivatásrendek) ebben a rendszerben gátjai a világerőtelmezésnek, de ami a napi működésben még fontosabb, a hatalmi akarat s az azt szolgáló médiapercepció érvényesülésének.

Így azután a magyarországi hallgatói önkormányzatiság sajátosságainak ismerete sem elterjedt. A hallgatói önkormányzat ugyanis nem egy hallgatói szervezet, hanem egy platform, hasonlóan az összes általános képviselői alapú, nem egyesületi jellegű társadalmi intézményhez, mint például a helyi önkormányzatok vagy az Országgyűlés. Természetesen a hallgatói önkormányzatoknak is létezik szervezeti kultúrája, vizsgálható a működési hatékonysága stb., de ettől még nem válnak szervezetté. Ezt a félreértést leginkább a negatív anomáliák okozzák: amikor egy-egy hallgatói önkormányzat hosszú ideig és bezárkózóan egy-egy csoport vagy személy irányítása alá kerül, korrupciós, illetve képviselői deficit alakulnak ki. Persze, a képviselői demokrácia elidegenedettséggel szembeni általános és elvi fenntartások (amelyek a gazdag elméleti előzményeit, valamint elborzasztó következményeit Rousseautól Leninig és a hatvanas-hetvenes évek szalon-maoistái vagy terrorcsoportjai működéséig felesleges is tárgyalni) alapján még inkább felerősödhetnek az ezek miatti kritikák általános rendszerkritikává, de ettől még a platform-jelleg érvényessége megmarad. Az általános választás és választhatóság formalizált rendszeréhez képest eddig még az egyetemen sem sikerült demokrácia- és versenyképebb modellt kínálnia.

A hőkös fixációk, amelyek részben az előbb említett, a létező hallgatói önkormányzatoknál helyenként fellelhető, valós anomáliákból erednek (korrupció, szellemi-morális kiüresedés, elbürokratizálódás, személyi alkalmatlanságok), részben a képviselői elvvel szembeni örökzöld populizmusokra játszanak rá, ezért üresek és kártékonyak. Hozzájuk képest ajánl a hallgatói önkormányzatok kritikájához előrevivőbb és méltányosabb szemléleti keretet ez az írás. A hallgatói mozgalom autonómia-hagyományának rekonstrukciója, az alapjául szolgáló meritokrata szemlélet rehabilitációja ugyanakkor önmagán túlmutató vállalkozás: az igen kevés számú megmaradt bázisát erősíti a polgári és szabadság-elvű társadalomszerveződésnek.

A hallgatói önkormányzati mozgalom (OFÉSZ) 1990-es felsőoktatási koncepciója

(dokumentumközlés)

■ A lentebbi dokumentum az OFÉSZ Választmánya által Fábri György előterjesztése alapján, Béres István (BME), Gilly Gyula (SOTE), Szócska Miklós (SOTE), Schindler Árpád (SZOTE), Székely Mózses (ELTE), Kiss Paszkál (ELTE) érdemi kontribúciójával átdolgozott szöveg. Pontonként nem jelzett hivatkozásaival sokat köszönhet Pokol Béla, Surányi Bálint, Lajos Tamás, Bence György, Hunyady György felsőoktatási eszmemfuttatásainak és a rendszerváltozás idején zajló felsőoktatási vitáknak. ■

II. Egy lehetséges koncepció

1. Közhelyszerűvé váltak mostanára mindazok az elvek és célok, melyek egy kívánatos felsőoktatási reformhoz hozzárendelhetők:

- az európai visszacsatlakozás;
- a kettétört hagyományok pozitív elemeinek érvényesítése;
- a minőségelvűség;
- a társadalmi megfelelés;
- a felsőoktatás; küldetése;

mindezeket az elmúlt időszak vitái után már mindenki hangoztatja, a legkülönbözőbb álláspontok körítésével szolgálják, elvesztve ezzel eredeti, döntően a hallgatói mozgalomtól és a reformkonceptiókat képviselő oktatóktól megtámogatott jelentőségüket és értelmüket.

Nem vízválasztó tehát már hitet tenni ezek mellett, így nincs is információértéke puffogatásuknak (hacsak az nem, hogy kiüresedett ismételtetésük a valós tartalmi problémafelvételek hiányának gyanúját kelti).

2. A jelenlegi pozíciók védelmének lehetséges álláspontjai:

- a; a megmérettetéstől, a színvonal számonkérésétől való félelem, a jelenlegi helyzet kényelmességében magukat otthonérző oktatók és hallgatók megfontolásai, a kölcsönös követelmény nélküli rossz kompromisszumai,
- b; a meglévő hatalmi helyzetek, államigazgatási, tudománypolitikai, gazdasági és intézményi státuszok adta előjogok, az ezeket biztosító összefonódások.

Ezeket a törekvéseket mérlegelés és kompromisszumok nélkül szét kell verni, az új felsőoktatás kívánatos struktúrájának megalkotásakor figyelmen kívül kell hagyni.

- c; az átalakulás és az új mechanizmusok működése óhatatlanul magával hozza az oktatói réteg jelentős mobilitását, a jelenlegi állások elvesztésének lehetőségét. Munkavállalói szempontból feltétlenül indokolt a szakszervezetek álláspontjának akceptálása, így – különösen az átmenet során – az esélyegyenlőség és fokozatosság igényeit a lehetőségekhez képest ki kell elégíteni. Ez az intézmények működésének diverzifikálásával megfelelő, egyénileg és társadalmilag egyaránt hasznos és vállalható perspektívát (szerződéses-vállalkozói tevékenység, szakképzés, közoktatás) nyújthat mindazoknak, akik az új típusú követelményeket támaszto kompetitív struktúra vesztesei lesznek,
- d; sok színvonalas műhelyben folyik olyan oktatói-tudományos munka (a rossz struktúra ellenében), amely a nemzetközi megmérettetés során is elismerést nyer. Ezekre kell az átalakulást alapozni, tehát működőképességüket nem hogy nem szabad veszélyeztetni, de éppen olyan rendszert kell kialakítani, amelyben intenzív fejlesztésük kerül előtérbe – úgy azonban, hogy már nem az eddigi kiskapukkal, a struktúrát kivédő izoláltságban, külön utakon működnek tovább, hanem a nyilvános versenyhelyzetnek kiteve.

Összegezve: nem azt kell az elsődleges szempontnak tekinteni, hogy mi lesz a jelenlegi egyetemekkel, főiskolákkal, intézetekkel, minisztériumokkal, hivatalnokokkal, vezetőkkel, oktatókkal. Mindenekelőtt meg kell határozni a kívánatos mechanizmust, viszonyrendszert, az érvényesítendő értékeket és prioritásokat, majd ezekhez kell hozzámérni a jelenlegi helyzetet, a fejlesztési törekvéseket és a törvényi szabályozás koncepcióját is.

3. Koncepciónk kiindulópontja a felsőoktatás lényegéről való felfogásunk, ebből vezetjük le a szerintünk legmegfelelőbb működési módot.

Eszerint:

a felsőoktatást az különbözteti meg más oktatási formáktól és szintektől, hogy itt a tudományosság jelenti a képzés lényegi ismérvét, ha ennek érvényesülési módja és mértéke közvetlenül függ is a szakiránytól és a konkrét képzési céltól. (Ennek a függésnek a jellege határozza meg, hogy miként és mennyiben érvényesülnek a továbbiakban kifejtett elvek.)

Ennyiben a felsőoktatás nem elsősorban intézmény, hanem tevékenység; értelmes szabályozott kereteket éppen nem azzal adhatunk neki, ha a jelenlegi intézményrendszerbe merevítjük tovább, vagy látszólagos és látványos szervezeti-adminisztrációs átalakításokkal „renováljuk” hanem úgy, hogy öntörvényű mozgását segítjük érvényre juttatni:

- állandó versenyhelyzetet teremtünk valamennyi résztvevő számára
- a hatékony és hasznos tudományművelői, -átadó, szakemberképző tevékenységet támogatjuk, nem pedig a megmerevedett vagy átfestett struktúrákat
- a kutatói-tanári kiválóságot tesszük a rendszer alapelemévé
- a hallgatói önállóságra és felelősségre építünk
- a szakismeretek állandó változását adaptálni képes értelmiségieket képzünk
- garantáljuk (és gyakorolhatóvá tesszük) az eszmék, a tanok, a műhelyek szabadságát

III. Egy lehetséges koncepció elemei

Az előzőekben vázolt preferenciák megvalósítása érdekében olyan finanszírozási rendszert kell kialakítani, amely lehetővé teszi és kikényszeríti azokat a tartalmi-minőségi változásokat a felsőoktatásban, amelyek a tanszabadság színvonalat garantáló rendszerét juttatják érvényre. Ez olyan struktúrában életképes, amelyben a teljes körű, értelmes autonómia alapján intézményszerűsülhet a felsőoktatási működés (ami magában foglalja a tudományművelést is).

1. Finanszírozás

1.1. Források

1.1.1. A felsőoktatási és tudományos tevékenység elsődleges alapja az az állami forrás lehet, amelyet az Országgyűlés külön soron, a mindenkori nemzeti jövedelem rögzített százalékában határoz meg. (Törvényi szinten kell meghatározni a beépített normatívák és alapok nagyságát is.)

A finanszírozás rendszere nem más, mint az ehhez a forráshoz való egyenlő esélyű és nem dirigált hozzáférést biztosító mechanizmus. Ennek semlegesnek kell lennie: bárki, bármilyen szerveződés folytatja is a klasszifikált és akkreditált tevékenységet, azonos módon juthasson hozzá a támogatáshoz.

1.1.1.1. Kiemelten hangsúlyozzuk: az egyes hallgató, az egyes oktató és kutató, a valóságos műhelyek kell, hogy a támogatás célzottjai és hordozói legyenek, vagyis ők vigyék a pénzt. Így ahelyett, hogy a keretintézményeket támogatnánk, azok csak a szükséges mértékben részesülhetnek az egyénekre, műhelyekre érkező támogatásból, mintegy ezekből „deriválna” az intézmények támogatása (természetesen ez nem vonatkozik a valóban intézményi vagy intézménycsoport szintű projectumokra).

Ebből következően az MTA és az államigazgatás (akár bújtatottan is érvényesülő) pénz-elosztó funkcióit fel kell számolni, és a döntési jogköröket (ahol nem automatizmusok érvényesülnek), a szakmai szempontokat és a makroszintű (csak ilyen lehetséges!) társadalmi igényeket kompetensen megfogalmazni képes, államilag legitimált testületekre kell bízni, amelyek felügyelik a forrásokat jelentő központi alapokat.

1.1.1.2. Ezek összetételét úgy kell meghatározni, hogy döntő túlsúllyal a szakmai érdekképviseletek, szakmai korporációk, az általuk is elfogadott tekintélyes személyek és a felhasználói-társadalmi szféra mértékadó tényezői képviselőiből álljanak.

1.1.1.3. A jelenlegi időszakban a felsőoktatás fejlesztési irányait törvényhozási szinten kell kialakítani és kodifikálni, így a kormányzati prioritások köre minimalizálódik.

1.1.2. Az állami forrás mellett pótlólagos, illetve kiegészítő támogatásként egyre jelentősebb szerepet kap a felhasználói és alapítványi szféra közvetlen anyagi intervenciója, valamint a pénzügyi szabályozókkal és kedvező adórendszeri elemekkel közvetett támogatás. Az egyéni tehervállalás a tandíjfizetéssel csak töredékében fedezi az intézményi kiadásokat, azonban

az „élethosszig tanulás” egyes képzési formáiban (pl. távoktatás) a szolgáltatást igénybevevő egyén vagy szerveződés akár a teljes költséget is állhatja.

1.2. Csatornák.

1.2.1. Pályázati (feladat) finanszírozás

Egységes felsőoktatási-kutatási pályázati rendszer szükséges, melyből a kvalifikált kutatóhelyek egyenlő feltételekkel részesülhetnek.

Ez a közvetlen oktatási-kutatási fejlesztések és kiadások, a határozott időre alkalmazott oktatói-kutatói kör, a doktoranduszok, a műszaki és segédeszköz-ellátás, a segédszemélyzet, a könyvtári fejlesztések és a rezi alapjául szolgál.

1.2.2. Normatív finanszírozás

A hallgatói létszámhoz kötött normatívából az oktatói kar, az oktatással szorosan összefüggő infrastruktúra finanszírozandó.

Egyértelművé kell tenni azonban, hogy a normatíva nem a keretintézményt illeti meg közvetlenül és mechanikusan, hanem a konkrét oktatási munkát finanszírozza, amelynek árát, részletes bontásban kell érvényesíteni. (Ebből látszik, hogy kitől mit vesz meg a hallgató.)

A normatíva nem a keretintézményhez kötött; minden kvalifikált, oktatói tevékenységet végző műhely automatikusan jogosult rá, ha hallgatókkal bír.

1.2.3. Intézményfinanszírozás

Intézményfinanszírozással a meglévő infrastrukturális adottságokból adódó költségtényezők és az oktatási tevékenységgel csak közvetett kapcsolatban álló rezi-elemek támogathatók.

Így azonban, hogy az egyértelműen kimutatható trendek alapján ezek az adottságok radikálisan változtathatók legyenek (pl. épület-átcsoportosítások, hatékonysági mutatók következetes érvényesítése stb.).

Amennyiben a véglegesített vezető-oktatói kar (amelynek a mainál jóval kisebb arányúnak kell lennie) a közszolgálati bértáblába sorolódik, úgy az ő alapbérük is innen származik – de ugyancsak nem konzerválva egyszer s mindenkorra a státuszokat. (Ebben a hallgatói véleményezésnek és érdeklődésnek, a pályázati sikerességnek kell alapvető mutatóként szolgálni.)

1.2.4. Az említett csatornákon keresztül történne természetesen az anyagi rehabilitáció megvalósítása is. Ezzel együtt a magyar felsőoktatás elemi érdeke és kötelezettsége is a történelmileg kialakult és örökölt területi rendiség felszámolása is, részint közvetlen többlétszámú támogatásokkal, részint pozitív anyagi diszkrimináció működtetésével.

1.2.5. Tandíj

A normatív finanszírozás egyik sajátos formája a hallgatói tandíj. Azért tartjuk esetlegesen elfogadhatónak a tandíjrendszer bevezetését, mert ezzel minőségileg megváltozik a hallgató viszonya az oktatáshoz, hiszen egyértelművé válik a befektetése a képzésbe, amiért cserébe sokkal jobb pozícióból követelhet meg magasabb színvonalú oktatást. Az egész tandíj-ösztöndíjrendszer kedvezményeinek kezelésében az alanyi jogú hallgatói képviselőknek legyen döntő szerepük.

1.3. Gazdálkodás

1.3.1. Tulajdon

Az egyetemi és a nem önkormányzati vagy a magánszférához tartozó vagyonnak a felsőoktatásban teljes egészében köztestületi tulajdonba kell kerülnie.

A tulajdonjogot (alapítványszerűen) az egyetemi-főiskolai polgárok (oktatók-kutatók-hallgatók, és csak ők) alkotta köztestületek gyakorolják (a szükséges és jogszabályokkal rögzített megkötésekkel (pl. elidegenítési tilalom). Ez teszi lehetővé a szabad gazdálkodást is, természetesen megfelelő (a maitól nagyban eltérő) pénzügyi-szabályozói környezetben.

1.3.2. Ahogyan az intézményi autonómia és a hatékonyság feltétele az eszközökkel való szabad gazdálkodás, úgy ezen megállapítás az egyes műhelyekre (intézetekre, tanszékekre) vonatkozóan is igaz. A feltételek megteremtése után az oktatási egységek szintjére kell decentralizálni a gazdálkodást az egyetemi szint kompetenciájának megőrzéséhez a központilag ellátandó gazdálkodási feladatok tekintetében.

Ugyanakkor racionalizálni kell az egyetemek és főiskolák gazdálkodását. Az intézmények gazdaságtalanul, alacsony hatékonysággal működő, nagy létszámú központi gazdasági és műszaki apparátusainak nagy részét vállalkozásszerűen működő, versenyhelyzetben lévő szolgáltató központokká kell átalakítani vagy/és a külső infrastruktúrára kell támaszkodni a fenntartási, üzemeltetési feladatok ellátásában. (A nem közvetlen egyetemi feladatok túlsúlyának megszüntetése érdekében is megfontolandó lenne az infrastruktúra fenntartási, fejlesztési, szociális, sport stb. feladatok egyetemközi vállalkozó szervezetek révén történő ellátása.)

1.3.3. A diákszociális ellátás nem a felsőoktatási intézmények feladata, hanem közvetlenül kormányzati feladat, amelynek gyakorlati lebonyolításában a diákönkormányzatok, állami vagy magánvállalkozások vehetnek részt. (A diákszociális ellátás vonatkozásában az érdek egyeztetésnek a hallgatók és a kormányzat között az intézmények közvetítő szerepe nélkül kell lejátszódnia). Megfelelő források birtokában az egyes felsőoktatási intézmények vagy más szervezetek (pl. vállalatok) kiegészítő ösztöndíjakat, kollégiumi elhelyezést, segílyt stb. adhatnak az általuk kiválasztott hallgatóknak. A hitelrendszernek és diákszociális ellátásnak együttesen kell garantálniuk az akadémiai szférában való részvételhez nélkülözhetetlen önálló életvitel feltételeit a hallgatók számára.

A közvetett diákszociális ellátás (kollégiumok, menzák) és a jegyzetkiadás a köztestületként működő hallgatói önkormányzatokhoz kerülhet.

1.3.4. A felsőoktatásnak alapvetően nonprofit szférává kell válnia, ami kizárja ebből az intézményi körből az egyéni érdekkeltséggel összekötött, a kutatási eredmények szabad publikálását korlátozó, illetve az alaptevékenységtől idegen vagy az intézmények reputációját rontó vállalkozásokat. Ugyanakkor az alapfeladatok ellátását szolgáló bevételek és a nemzeti vagyon jobb kihasználása érdekében az intézmény külső szervezeteknek, magánszemélyeknek (köztük saját munkatársainak) időlegesen rendelkezésre bocsáthatja infrastruktúrájának egy részét profitorientált tevékenység számára.

2. Tanszabadság

A kutatás, a tudomány logikáján, az ebből következő tudomány- és szaktudás átadó értelmiségnevelésen alapuló képzés lényegi ismérve és rendezőelve a tanszabadság.

Az oktatás konkrét gyakorlatában csak akkor valósulhatnak meg a tanszabadság elvei, ha az egész képzési folyamatban ez érvényesül, ez ad keretet a képzésnek magának. A tudományosság érvényesítése éppen ezt a működést hozza magával.

2.1. Oktatás

2.1.1. Az oktatás folyamatában a tanszabadság elve az oktatók oldaláról a szabad kollégiumhirdetés és a tudományon kívüli szempontok szerinti diszkriminációtól mentes, szakmai feltételek által meghatározott szabad diákválasztás, a hallgatók oldaláról a szabad kollégium- és tanárválasztás jogát jelenti. (Az elv mindig az adott tudományterület és a képzés jellegének sajátosságait követve valósul meg).

2.1.2. A szabad kollégiumhirdetés joga korlátozásmentesen azokra a tanárookra értelmezhető, akiket habilitált az erre jogosult intézmény. A habilitáció nemzetközi követelményekkel célszerűen összehangolt feltételeinek eleget tevők magántanári címet és előadás meghirdetési jogot szereznek az adott egyetemen. A habilitációs eljárás legfontosabb szempontjai a kellőképpen bizonyított (publikációk, nemzetközi elismertség) tudományos jártasság, PhD fokozat és az előadókészség igazolása nyilvános előadásokkal, amelyek a hallgatók számára hozzáférhetők és értékelhetők. A habilitáció nyílt, tehát annak minden, az előírt követelményeknek megfelelő jelölt alávetheti magát, munkahelytől, foglalkozástól függetlenül. A habilitációs eljáráson, kellő türelmi idővel, a jelenlegi oktatói kar is át kell essen.

2.1.3. A tanszabadság érvényesítéséhez, értelmes és hatásos működéséhez elengedhetetlen az oktatói kar lényegesen nagyobb mobilitása. Ennek értelmében a – mainál jelentősen kisebb létszámú – véglegesített státuszú tanári állomány mellett nagyban ki kell tágítani a szerződéssel, meghatározott időre alkalmazott oktatók körét. Az oktatók alkalmazásánál a szakmai közösség megítélése, a munkáltatói szempontok és a hallgatói vélemény egyaránt szerepet kell játsszon. A hallgatóknak is joguk lehet időszakosan vendégoktatók meghívását kezdeményezni. Az oktatói munka hallgatói véleményezését általánossá kell tenni. Ennek eredménye az oktatók személyi anyagának legyen a része.

2.2. A képzés folyamata

Az új finanszírozási rendszernek és szerveződési elveknek az az elsődleges céljuk, hogy a képzés szabaduljon fel kisiskolás, merev, formális jellege alól. A hallgatóknak és az oktatóknak nagyfokú önállóságot kell kapniuk, amit a jelenleginél jóval magasabb követelményszint érvényesítésével lehet a minőségi munka irányába ösztönözni. Számunkra bármilyen koncepciónak az az értelme és mércéje, hogy javaslataival mennyiben garantálja ennek megvalósulását.

2.2.1. A szabad kollégiumhirdetés és választás jogából és a kimenet felőli, decentralizált szabályozás elvéből egyaránt következően tarthatatlan a tanulmányok aprólékos részletekbe menő dirigálása, kötötten elvégzendő félévekre-évekre való mechanikus beosztása.

Ehelyett a szakmailag kompetens testületeknek a szakmailag illetékes szinten kell meghatározniuk egy adott típusú diploma tartalmát, vagyis gyakorlatilag a teljesítendő kurzusok listáját.

A tanulmányoknak ezeket az alapegységeit, a tanegységeket (szigorlatok, kollokviumok, gyakorlatjegyek stb.) kell a hallgatónak abszolválnia, abban az ütemezésben és sorrendben, amelyet a legcélszerűbbnek tart (természetesen a szakmai szempontok által indokolt kényszerrendezésekkel korlátozva).

A tanár, az oktatási-szervezeti egység mozgásterét megnő a kurzusok meghirdetésében, a szakmai munkában, különösen, ha kívánatos mértékben elválnak egymástól a számonkérés és a kurzusok. Ez azt jelenti, hogy a kollokviumok, szigorlatok követelményei előre meghatározottak, a tanárok felkészülést segítő kurzusokat hirdetnek meg, a hallgató pedig eldönti, hogy ezen szolgáltatásból mi a leghasznosabb számára ahhoz, hogy teljesítse majd a követelményeket. Ezzel a ma többnyire irreálisan magas és a valódi teljesítményt visszaszorító óraszámok jelentősen csökkenhetnek, megadva a lehetőséget a hallgató önálló munkájára és annak a ma divó kompromisszumok nélküli számonkérésére.

2.2.2. A képzés a tanegységek szabad rendszerében lehet kellőképpen flexibilis. Míg az egyértelmű diplomakövetelmények garantálják a minőséget, a hallgató rugalmasan töltheti el tanulmányi idejét, megszakításokkal, sűrítésekkel megteremtve magának a sajátos hallgatói létforma körülményeit (a tapasztalat szerint a hallgatók teljesítőképessége tradicionálisan szabad életvitelben a legnagyobb, nem pedig kaszárnyafegyelemben). Ezzel párhuzamosan az oktatás adaptivitását lehetővé tevő flexibilitás is működik, tehát kellőképpen változtatható lesz az új kihívásoknak megfelelően a képzés tartalma és struktúrája. Ezen belül nagy mértékben érvényesül a tanárok szabadsága is a konkrét curriculumok terén, valamint a hallgatók szabad választási lehetőségével teljesítményre ösztönző versenyhelyzetbe kerülnek.

2.2.3. A hallgató és oktató röghözkötöttségének megszüntetésével a tanegységek általános rendszerében megvalósulhat az intézmények közötti átjárhatóság. Mivel a felsőoktatás alapelemei a konkrét oktatási-kutatási tevékenységet folytató polgárok és egységek, így az egyetemi-főiskolai polgárok szabadsága nem állhat meg a keretintézmények falainál. Ennek érdekében korlátozásmentessé kell tenni az áthallgatást azok között az intézmények, oktatási egységek között, amelyek (többnyire kölcsönösen) akkreditálják egymás kurzusait. A tanegységek rendszere teszi lehetővé, hogy a teljesítményeket automatikusan elismerjék ebben a viszonyrendszerben.

Az intézmények közötti együttműködés és integráció megvalósulásának ez ad valódi tartalmat. Így, amikor a történetileg kialakult, ám nem mindig racionális párhuzamosság erőforráspazarlást jelentenek, az oktatási egységek versenyhelyzetbe kerülnek az intézményeken belül és azok között is. Ugyancsak lehetővé válik az egymástól mereven elkülönülő (esetlegesen intézményi keretekkel is elválasztott) képzési irányok természetes egybeeséseinek, közös alapozhatóságának kihasználása a hallgatók és oktatók számára egyaránt. (Közös, általános képzést nyújtó bevezető szakaszok, akár intézményközi formában is.)

2.2.4. A tanegységek differenciált rendszerében feloldódhat a jelenlegi kétszatornás, megme-revedett képzési struktúra. A graduális képzésen belüli különböző szintek (egyetemi alapszint, magiszteri szint, szakirányú főiskolai szint stb.) az elvégzendő tanegységekkel jellemezve átjárhatóak, a világos követelmények mellett a hallgatók nem lesznek végérvényesen be-lekényszerítve egy formába, hanem a képességeikhez és szándékaikhoz mérten választhatnak menet közben is a többféle kimenet között. Az egyetemi-főiskolai intézményrendszer átértel-mezésének ez adja az alapját, amennyiben a tanegységrendszer kialakításakor egyértelművé válik egyfelől az, hogy mely jelenlegi főiskolai képzési formákat eredményesebb az egyetemi képzésbe integrálni és melyek önállósága indokolt, másrészt az, hogy milyen kapcsolódási pontok lehetségesek a két intézménytípus között.

2.2.5. A hallgatókat nagyban segítené tanulmányaik orientálásában és differenciálttá tenné megmértetésüket a súlyozott tanegységek (kreditértékek) alkalmazása ott, ahol ez szak-mailag indokolt. Az oktatók mobilitásában és minőségében ugyancsak irányadó lehet ez a fajta értékelés. A súlyozásnak természetesen a színvonalat garantálva és a kialakult hatalmi pozíciókat kontrollálva kell végbemenni.

2.2.6. A tanegységrendszer rugalmassága és alakíthatósága, ebben a megfeleltetések egyértelmű szintje, valamint az önálló munka hangsúlyozottsága alkalmas arra, hogy a modern világban mind jobban teret nyerő lifelong education ('élethosszig tanulás') hatékony formában alakuljon ki. Ezzel a mai levelező és esti tagozatos képzés színvonalcsökkentő jellege helyére az átképzés és továbbképzés változatos formái kerülnének, amelyben a hallgató (ill. a megrendelői-felhasználói szféra) befektetése és felügyelete érdekeltté tenné az intézményeket a minőségi teljesítményben. Nagy hatékonysággal szolgálná ezeket a célokat és a felsőoktatás nyitottságát a távoktatás kiépítése.

A képzés jellegének meghatározásánál semmiképpen sem tartjuk gyümölcsözőnek az elméleti képzés-gyakorlati képzés szembeállítását. A felsőoktatással szemben támasztott piaci-társadalmi igények egyértelműen egy olyan, alapvetően értelmiségi képzést tesznek szükségessé minden szinten és intézménytípusban, amelyre rugalmasan és átválthatóan épül rá a szakirányú képzés, és amelynek szerves része a gyakorlati módon elsajátítható ismeretek rendszere is. Az általános, értelmiségi jellegű képzés nem csak és nem elsősorban az általános diszciplínák oktatásán alapul (bár ezek nélkülözhetetlenségét hangsúlyozzuk). Éppen a tanszabadságot érvényesítő, nagy önállóságot és széles körű tájékozódást biztosító, flexibilis képzési rendszer maga az, amely az értelmiségi habitust és értelmiségi szintű szakismeretet nyújtja a hallgatók számára, ezért ezt a rendszert nem pusztán formai jelentősége, hanem alapvetően szakmai relevanciaja, a szakmai tartalmi képzést meghatározó jellege miatt tartjuk megvalósítandónak.

2.3. Tudományosság

2.3.1. A felsőoktatás a széles spektrumban végzett alap- és alkalmazott kutatás bázisa, a hallgatók képzésében a tudományos megismerés módszereinek alkalmazása, a tudomány művelése minden szinten a sajátosságoknak megfelelően alapvető szerepet játszik. A hallgatókat nem „oktatni” kell, a felsőoktatás egészének célja nem a gazdaság úgynevezett igényeit ellátó

„szakemberképzés”, hanem a hallgatók az oktatók irányításával tanulmányokat folytatnak, ezáltal alkalmassá válnak a társadalomban felmerülő, szakismeretet és értelmiségi intellektust igénylő feladatok ellátására. Ez nem a képzési célok, hanem azok megvalósítási módjának változását jelenti: a szakismeretekkel is rendelkező tanárok, mérnökök, orvosok kibocsátása továbbra is a felsőoktatás feladata.

2.3.2. A felsőoktatástól elválaszthatatlan, legmagasabb szintű oktatási feladat (és az egyetemi átalakulás végrehajtásának fontos eszköze) a doktoranduszok képzése, azaz fiatal diplomások meghatározott idejű foglalkoztatása, képzése tudományos fokozat megszerzése céljából. Csak az az intézmény folytathasson posztgraduális képzést, amely azt közvetlenül megalapozó, teljes értékű graduális képzést is ad. A doktoranduszok részt vesznek az oktatásban is, ezzel elősegítik a szükséges oktatói mobilitást is. A doktorandusz képzés az értelmiségiek (és közöttük a későbbi kutatók) intellektusa fejlesztésének legeredményesebb eszköze. A graduális képzés tanterveinek kialakításánál figyelembe kell venni, hogy a legkiválóbb diplomások a doktorandusz képzésben sajátítják el a legmagasabb színvonalú tevékenységek ellátásához szükséges ismereteket, készségeket. Az alapképzés, a doktorandusz képzés és az egyre nagyobb jelentőségű folyamatos továbbképzés a felsőoktatás egységes rendszert képező feladata.

2.3.3. A tudományosság legfőbb eleme az igen magas színvonal, a minőség kompromisszumok nélküli megkövetelése. Ennek érvényesítése érdekében általánossá kell tenni az akkreditáció intézményét. Ez országosan azt jelenti, hogy valamennyi egyetem és főiskola megmérettetik, de esetlegesen a műhelyek, tanszékek is. Az akkreditációt egy hazai és külföldi szakemberekből, valamint a felhasználói szféra képviselőiből álló, a lehető legmagasabb állami legitimálást élvező bizottság végezze, amelynek munkája nyilvános és ellenőrizhető. Az akkreditáció másik oldala, hogy az intézmények a sajátjukéval kompatibilisnek fogadják el más intézmények bizonyos kurzusait, számonkérési formáit. Ettől kezdve válik használhatóvá a kreditrendszer intézményközi változata.

2.3.4. Általános kritériumokat kell megfogalmazni az intézmények minősítéséhez. Ezen túl azonban az akkreditációs bizottság jogosult és felelős dönteni az intézmények minősítéséről.

2.3.5. A tudományos minősítés lényegi folyamatának a felsőoktatáson belül kell zajlania, természetesen az adott szakterület legjobb szakembereinek bevonásával, de az MTA gyámkodásának semmiféle létjogosultsága sincs.

Erőltetett és a jelenlegi fokozatrendszer átmenteni igyekvő kompromisszumokra vagy „eredeti” megoldásokra nincs szükség. A fejlett világban kellőképpen általános PhD-szisztéma használatának semmi nem mond ellent Magyarországon sem. (A jelenlegi fokozatok konvertálhatóságát úgy kell szabályozni, hogy az inkább rójon további teljesítmény-terheket az oktatókra, kutatókra, mintsem, hogy lefelé nivelláljon.)

3. Autonómia

A finanszírozás vázolt rendszere lehetővé teszi, a tanszabadságon alapuló képzés pedig megköveteli, hogy a felsőoktatás intézményrendszerének szerveződési elve az autonómia legyen.

Ugyanakkor ezek ki is egészítik az autonómiát, mégpedig azt biztosítva, hogy az önállóság ne vezethessen belterjességhez és a színvonal csökkenéséhez. Ezért hangsúlyozzuk, hogy az autonómia csakis a mobilitást és követelménytámasztást jelentő finanszírozási rendszerrel, tanszabadsággal és a megfelelő tudományos-társadalmi kontrollal együtt elfogadható a számunkra.

Az autonómia-igényt ugyanakkor nemcsak az indokolja, hogy logikusan következik a használt finanszírozási modellből és a tanszabadságból. Éppen a színvonal követelménye az, amely autonómiát feltételez, ugyanis az európai egyetem nyolcszázéves története, közelmúltunk negatív tapasztalatai azt mutatják, hogy a felsőoktatás a leghatékonyabban, legeredményesebben nem katonai szervezetben, hanem az autonómia pozíciójában tud működni.

3.1. Autonómiák

3.1.1. Gondolkodásunk kiindulópontja a hallgató, oktató, kutató autonómiája. A tudomány művelőiként – hisz ennek (lényegénél fogva) létformája az önállóság – autonómiájuk evidencia. A közvetlen oktatási-kutatási folyamatban autonómiájuk teljes, azonban a tudományos műhely-jelleg érvényesüléséhez átruháznak bizonyos jogokat az oktatási szervezeti egységre, amelynek ebből a forrásból származik autonómiája. Ennek korlátot a továbbiakban csak az szab, hogy az intézményesült tevékenységből adódóan intézményi szintre kerül át néhány jogkör, megalapozva az autonómia igényét.

3.1.2. Állampolgári jog az intézményalapítás kezdeményezése, az iskolaszerveződés szabadsága. A már működő intézmények szabadon dönthetnek szétválásról és egyesülésről, maguk tudják megítélni működésük legmegfelelőbb kereteit. Természetesen most is kiemelten fontosnak tartjuk a tudományágak termékeny kölcsönhatását előremozdító, több karból álló universitások kialakulását, azonban fel kívánjuk hívni a figyelmet az ez irányba adminisztratív eszközökkel ható presszionálásra. Mivel felfogásunkban egy különálló, csekély létszámú műhely – amennyiben megfelel a szigorú minőségi elvárásoknak – ugyanolyan értékű felsőoktatási egység, mint a legnagyobb egyetemi központ, nem tartjuk kívánatosnak, ha eszerint különböztetnék meg ezeket.

3.1.3. Az önállóság elemei közül a következőket láthatjuk első helyen: az intézmények oktatási és tudományos programjainak, diploma-követelményeinek, munkáltatói és felvételi politikájának kialakítása az önkormányzat kizárólagos jogköre (törvényességi felügyeletet az alkotmánybíróság gyakorol). Az intézményi vezetőket az önkormányzat választja, az államfői legitimitáció csak szimbolikus. Az intézmény önállóan gazdálkodik, létesít tudományos és gazdasági kapcsolatokat (pénzügyi felügyeleti joga a számvevőszéknek van).

3.2. Állam és társadalom

3.2.1. Ahogyan az állami felsőoktatás anyagi fenntartása döntően állami feladat, úgy állami felelősséggel kell garanciát vállalni az abban termelődött diplomákért Magyarországon és külföldön egyaránt. Az állam ezért

- Meghatározza a szférára vonatkozó alapvető törvényeket és a felsőoktatás helyét a többi társadalmi alrendszer között, konkrét törvényekkel (pl. pénzügyi jogszabályok).
- Parlamenti döntés alapít és szüntet meg egyetemeket, főiskolákat.
- A köztársasági elnök nevezi ki a professzorokat, rektorokat, főigazgatókat.
- Parlamenti legitimitációt kell kapnia az akkreditációs szervnek.

Mindezekon túl az államnak önmagában és adminisztratív módon semmiféle beleszólása nem lehet a felsőoktatásban folyó munkába, legfeljebb megrendelőként érvényesíthet többletforrások bevonásával prioritásokat.

3.2.2. Ebben az új helyzetben a minisztérium visszatérhet eredeti funkciójához: legyen a felsőoktatás kiszolgálója. Ennek részei:

- a felsőoktatás államközi szintű diplomáciájának lebonyolítása;
- a felsőoktatási jogszabályalkotás adminisztrálása;
- részvétel a felsőoktatás menedzselésében (vállalja az országos és koordinatív jellegű szervezési feladatok technikai-infrastrukturális-financiális bázisának biztosítását, valamint a nemzetközi ekvivalenciák megteremtésével összehangolja az intézmények tevékenységét).

3.2.3. Az ágazati irányítás rendszere megszűnik. (Kivéteklént esetlegesen a fegyveres erők felsőoktatási intézményei szolgálhatnak.) A szakminisztériumok lehetősége természetesen továbbra is megmarad arra, hogy megrendelőként és támogatóként fellépve speciális elvárásait közvetett eszközökkel fogalmazzák meg. Közreműködésüket a szakmai kérdésekben illetve a menedzselésben, a reálszférával való kapcsolattartásban az intézmények valószínűleg igényelni fogják. (Az egészségügyi felsőoktatásban ez magával hozza a gyógyító és oktató tevékenység szétválasztását.) A megfelelő miniszteriális forma kialakításakor megnyugtatóbbnak látszana egy önálló felsőoktatási-kutatási kormány szerv létrehozása.

3.2.4. Az állami feladatvállalásban elsődlegesen a szakmai kompetenciával is rendelkező bizottságok, tanácsok rendszere kapja a döntő szerepet, valamint a szféra önkormányzata, azaz a Rektori és Főigazgatói Konferenciák, az OFÉSZ, a nem munkavállalói típusú korporációk által létrehozott és működtetett, komoly döntési jogkörrel bíró testületek hálózata. A felsőoktatás generális képviselőjét legcélszerűbben a Rektori Konferencia láthatná el, beleértve ekkor természetesen a Főigazgatói Konferencia és az OFÉSZ képviselőit is.

3.2.5. Az eddigieknél lényegesen nagyobb szerepet kell kapnia a megrendelői-felhasználói-szakmai szféra közvetlenebb kontrolljának, orientáló fellépésének. Ennek intézményesülését olyan módon kell megindítani, hogy az adófizetők pénzének felhasználását és a munkaerő-utánpótlást közvetlenül érintő kérdésekben a civil szféra érdekképviselőit, a legnagyobb megrendelőket, valamint a szakmai kamarákat be kell vonni a döntés-előkészítésbe, a döntéshozatalba.

3.3. Akadémia

Az egységes magyar akadémiai szféra megteremtése a legelemibb érdeke a felsőoktatás minőségjavítására törekvőknek.

A képzés megújításában, az oktatói mobilitásban, a tanszabadság érvényesítésében, a versenyhelyzetek kialakulásában az MTA körébe tartozó tudományos potenciál hozzáférhetősége a hallgatók számára alapvető érdek és jog. (Éppen ezért a hallgatóság természetesen fütyül a szekértáborok meggyökeresedett állóháborújára és érzékenységére koncepciójának megfogalmazásakor!)

3.3.1. A köztestületként működő Magyar Tudományos Akadémia lemondva igazgatási feladatairól és intézeteinek közvetlen felügyeletéről az egész magyar tudományosságot és ennek a legnagyobb részét kitevő egyetemi szférát is képes lesz képviselni, a szellemi kiválóságra való törekvésében támogatni.

Semmiképpen sem elfogadható, hogy adminisztratív lépésekkel kényszerítsék az intézetekre az oktatási tevékenységet, különösen nem, ha a háttérben az a szándék áll, hogy ez 'felszívja' azokat a műhelyeket, amelyeket a további finanszírozástól igyekeznek 'megkímélni'.

3.3.2. Az MTA kutatóintézetekben a kutatás szabadsága a kutatói-intézeti önállóságon, a kutatók szabad önszerveződésén nyugszik. Az MTA hatókörében felhalmozódott vagyont (mely az egész magyar tudományosság elidegeníthetetlen tulajdona) úgy kell köztestületi tulajdonként működtetni, hogy a tulajdonosi-használói jogot gyakorló grémiumok összetétele garantálja egyrészt az egyenlő hozzáférést normatív és pályázati formában (egységes kutatásfinanszírozás!), másrészt érvényesíti a minőségi szelekció mechanizmusait.

3.3.3. Az autonóm akadémiai intézetek (mindez mutatis mutandis az ágazati kutatóintézetekre is áll) az új finanszírozási rendszer és a felsőoktatás nyitottságának körülményei között újraértelmezhetik viszonyukat a felsőoktatáshoz (amely koncepciónk alapfelfogása szerint elsősorban nem intézmény, hanem tevékenység), kimozdulva a beolvasztás réme által gerjesztett privilégiumörzés csapdájából. Ezzel szorosan összefügg a tanszabadság kiterjesztése ide is, aminek segítségével az itt dolgozó kollégák automatikus mechanizmusok útján kapcsolódhatnak be a graduális és posztgraduális képzésbe egyaránt, önálló kutatási-oktatási egységekként vagy egyénileg, a habilitáció intézményével.

Ennek a mindkét irányú átalakulásnak és az akadémiai szféra egységének a helyreállításával már szerves folyamatok rendezhetik újra és stabilizálhatják a felsőoktatási és akadémiai intézményrendszer működését.

3.4. Polgárok

A felsőoktatás, mint közéleti intézményrendszer, az egyenrangú egyetemi-főiskolai polgárok közösségén nyugszik. Egyetemi-főiskolai polgárnak az oktatókat, a kutatókat, a hallgatókat és csakis őket tekintjük.

3.4.1. Az intézményi autonómia csak akkor értelmes működési mód, s a finanszírozás leírt formája csak akkor hatékony, ha együtt jár az oktatási egység és az oktató, a kutató, a hallgató

autonómiájával, vagyis a belső demokratizmus érvényesülésével. Az intézmények belső működésüket ugyan az adott tudományterület által megkívánt sajátosságok szerint önmaguk határozzák meg, mégis mindenütt garantálni kell az intézményi demokrácia elveinek érvényesülését.

3.4.2. Meg kell őrizni az újra elterjedő, hagyományos testületi szellemet, beleértve a kompetencia rendezőelvét is. A felsőoktatási intézményeket ez alapján olyan, köztestületként működő grémiumok vezetik, amelyek alapvetően csak az intézményi élet lényeges kérdéseiben vindikálnak maguknak döntéshozatali jogot. Ezekben az általános választottság elvén szerveződő testületekben a kompetencia alapján (hiszen itt a polgárok közösségének általános kérdéseiben születnek döntések) a hallgatók egyharmados részvétele elengedhetetlen. E testületek választják – korlátozott időre – az intézmények vezetőit, akik a rotáció elvének megfelelően cserélődnek. Az intézményi vezető testület mellett kialakítandó a különböző típusú problémák kezelésére leginkább alkalmas összetételű, önálló döntéshozatali joggal bíró testületek hálózata, amelyekben a professzori, az oktatói és a hallgatói kar képviselőinek aránya az érdekeltségtől és a kompetenciától függ.

3.4.3. Az oktatás minden szakmai kérdésében hasonló autonómia illeti meg a demokratikusan működő oktatási-szervezeti egységeket.

3.4.4. Mivel a hallgató státuszánál fogva elvileg más, kiszolgáltatottabb pozícióból vesz rész az intézmény életében és a szakmai munkában, külön megfogalmazott garanciákkal kell biztosítani a hallgatóknak mint egyenrangú egyetemi-főiskolai polgároknak a jogait egyenlően és az alanyi jogon választott, köztestületként működő hallgatói önkormányzatokban intézményesen is.